

Bielińska-Majewska, Beata

Przekaz przeszłości - rola archeologii w kształtowaniu świadomości kulturowej

Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 2, 107-113

2011

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Beata Bielińska-Majewska
(Muzeum Okręgowe w Toruniu)

Przekaz przeszłości – rola archeologii w kształtowaniu świadomości kulturowej

Celem publikacji jest prezentacja zagadnienia upowszechniania archeologii w placówkach muzealnych, a zwłaszcza problem przekazania wiedzy na temat najdawniejszych dziejów człowieka. Artykuł jest próbą zwrócenia uwagi na znaczącą rolę propagowania archeologii w kształtowaniu świadomości kulturowej w placówkach muzealnych, skupiając się na najmłodszym pokoleniu – odbiorców dziedzictwa archeologicznego własnego kraju.

Popularyzacja rozumiana jest tu jako rozpowszechnianie (upowszechnianie) wśród społeczeństwa w przystępnej i zrozumiałej dla ogółu formie wybranej dziedziny nauki, sztuki lub wiedzy o czymś¹ (w tym przypadku – archeologii), co dalej wiązać należy z podnoszeniem świadomości społecznej z zakresu tej dziedziny. Rezultatem rozpowszechniania archeologii ma być zwiększenie zainteresowania tą dziedziną nauki, dbałość o kulturę, zmiana świadomości i postawy społecznej, propagowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, a także uzupełnienie wiedzy. Celem tak rozumianej popularyzacji jest prezentacja odkrytych materiałów zabytkowych przez archeologów, przedstawienie dorobku naukowego, kulturalnego i technicznego, a przede wszystkim zainteresowanie odbiorców pasją poznawania przeszłości. Niezwykle ważnym elementem jest to, aby opowieść o przeszłości była przekazem kontrolowanym merytorycznie, jednocześnie przedstawiającym zagadnienia naukowe w sposób zrozumiały dla niespecjalistów².

¹ M. Szymczak, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1982, s. 819.

² *Ibidem*.

Dziedzictwo archeologiczne jest niezwykle istotne. Dzięki niemu uczymy się o tym, jak żyli nasi przodkowie, w co wierzyli, jak się ubierali, jakie nosili ozdoby³. Wszelkiego rodzaju i szeroko pojęte zabytki stanowią istotny element kultury w znacznym stopniu wpływający na naszą tożsamość. Warto tu przytoczyć definicję zabytku archeologicznego. Zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami, jest nim

(...) każdy ślad działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub pod wodą, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Można wyróżnić dwa typy zabytków archeologicznych: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości. Z perspektywy nauki i dziedzictwa znacznie ważniejsze są jednak archeologiczne zabytki nieruchome – stanowiska archeologiczne, czyli zespoły obiektów o charakterze kultowym, grobowym, mieszkalnym lub gospodarczym, otaczający je układ warstw glebowych oraz znajdujące się w nich zabytki ruchome⁴.

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego, z 1992 roku, uważa dziedzictwo archeologiczne za

źródło wspólnej europejskiej pamięci, którego elementami są wszystkie pozostałości i obiekty oraz wszelkie inne ślady ludzkości z innych epok, których zachowanie i badanie przyczynia się do odtworzenia historii ludzkości i jej powiązań ze środowiskiem naturalnym i w wypadku których wykopaliska, odkrycia oraz inne metody badań nad dziejami ludzkości i nad jej środowiskiem stanowią główne źródło informacji⁵.

To właśnie zabytki archeologiczne kształtują i budują nam obraz przeszłości, są przekazem z minionych lat, który zgodnie z przytoczonymi wyżej definicjami ma ogromne znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego danego kraju. Wartości zabytkowe stanowią o tym, iż przedmiot taki zawiera treści poznawcze oraz posiada zdolność oddziaływania emocjonalnego na odbiorcę. Poznanie historii powstawania tych wytworów, ich budowy czy techniki wykonania, wpływa na podniesienie świadomości kulturalnej, a przede wszystkim odpowiedzialności lokalnej za pozostawione dla przyszłych pokoleń artefakty. Dlatego też powinno się je przechowywać, konserwować i eksponować tak, by mogły z nich korzystać następne pokolenia.

Przekaz przeszłości zawiera zatem istotne treści edukacyjne związane z danym miejscem, historią i samym przedmiotem. Niezwykle istotne są fakty, tradycja i legendy wiążące się z prezentowanym obszarem czy zabytkiem, który staje się wówczas „nośnikiem” przekazu. Odpowiedzialność za jak najbardziej

³ P. Kościelecki, *Ty także możesz chronić zabytki archeologiczne*, Częstochowa-Toruń-Warszawa 2001, s. 5.

⁴ K. Zeidler, M. Trzciński, *Wykład prawa dla archeologów*, Warszawa 2009; Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 3 pkt. 1 i 4.

⁵ Zob. <http://www.zabytek.pl/idm,586,zabytki-archeologiczne.html> (data dostępu 03.10.2010).

czytelny przekaz informacji dotyczący dawnej historii i kultury, powoduje chęć współpracy ze społeczeństwem i tworzenie kulturowego obrazu przeszłości. To stanowi poczucie przynależności lokalnej i przede wszystkim dumy z posiadanej historii. Dlatego też, aby kształtować świadomość kulturową, należy skupić się na najmłodszych odbiorcach i stworzyć jak najszerszy dostęp do różnorodnych zajęć edukacyjnych. Do tego niezbędny jest przekaz wykonany w sposób zrozumiały, tak aby odbiorca zechciał powracać w miejsce, w który, po raz pierwszy się z „nim” zetknął. Miejszem takiego kontaktu jest właśnie muzeum, czyli instytucja o wyjątkowych walorach estetyczno-edukacyjnych. To właśnie w takich instytucjach doznajemy szczególnych emocji, odkrywając kolejną tajemnicę wybitnego dzieła sztuki czy pojedynczych, a często unikatowych przedmiotów.

Potrzeba edukacji najmłodszego pokolenia poprzez czynne uczestnictwo w rozmaitych zajęciach muzealnych jest ogromna. To właśnie najmłodszy ze swą ogromną wrażliwością wykazują potrzebę czerpania wiedzy z różnych dziedzin i dlatego powinno się stworzyć ku temu jak najpełniejsze warunki, aby nauczyć ich patrzeć na przedmioty z przeszłości.

Archeologia jest taką dziedziną nauki, która ze względu na specyficzny charakter „źródeł przeszłości” powinna wyjść z inicjatywą m.in. warsztatów tematycznych, podczas których można obcować z przedmiotami z minionych lat, ucząc się o ich przeznaczeniu czy budowie. Nie jest to łatwe, zwłaszcza gdy do dyspozycji mamy zazwyczaj zbyt małe sale wystawowe. Funkcję warsztatów tematycznych mogą spełniać stałe wystawy dotyczące konkretnych zagadnień. Wystawy dotyczące tematyki archeologicznej powinny się tak przygotować, aby zwiedzający mógł sam zastanowić się np. nad budową czy funkcją danego przedmiotu. Powinny to być wystawy skonstruowane z myślą o dzieciach, by mogły poczuć, iż są „detektywami przeszłości”. Ucząc się poprzez zabawę o pojedynczych zabytkach, o ich kształcie, technice wykonania, przeznaczeniu i surowcu, tworzy się potrzeba kreatywnego uczestnictwa w odkrywaniu przeszłości. A potencjał twórczy w najmłodszym pokoleniu odbiorców sztuki jest ogromny. Podczas zajęć w ramach VI Festiwalu Nauki i Sztuki w Muzeum Okręgowym w Toruniu przygotowano zajęcia pt. *Jaskiniowi malarze*. Propozycja tych czynnych warsztatów skierowana była do dzieci. Warsztaty miały na celu przybliżenie sztuki prehistorycznej. Podczas krótkiego wstępu na temat malarstwa jaskiniowego, uzupełnionego licznymi slajdami, zapoznawano odbiorców z podstawowym surowcem używanym do malowania w jaskiniach oraz z tematyką, jaka dominowała w tego rodzaju sztuce. Ku mojemu zdziwieniu dzieci słuchały bardzo uważnie, zadając czasem trudne pytania.

Po wstępie tematycznym przystąpiono do malowania. Dzieci miały przygotowane plansze umocowane tak, by nieco przypominały jaskinię, a do dyspozycji

miały barwniki i pędzle z surowców naturalnych. Podczas tych zajęć zabawy było dużo, a w uczestnikach tych warsztatów obudził się „duch artysty paleolitycznego”. Pojawił się także element refleksji nad tym, co kiedyś malowano, przy pomocy czego i dlaczego. Na twarzach widoczny był zachwyt, zdziwienie i pytanie o przeszłość, i o czasy, w jakich żyli pierwsi jaskiniowscy malarze. I o to chyba nam wszystkim chodzi. Poprzez zabawę tworzymy myślenie o przedmiocie, budujemy świat, w jakim żyli nasi przodkowie, tworzymy obraz minionych epok, interpretując go wraz ze zwiedzającymi.

Podobnie było podczas warsztatów, które zorganizowano w ramach IX Festiwalu Nauki i Sztuki w Muzeum Okręgowym w Toruniu. Zajęcia pt. *Sekrety pra-pra-prababcinej szkatułki* polegały na zapoznaniu się z technikami, formami i sposobami wytwarzania biżuterii od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Po wstępie merytorycznym, wzbogaconym pokazem multimedialnym, uczestnicy samodzielnie próbowali swych sił w tworzeniu wybranej przez siebie ozdoby. Poprzez formułę nawet niewielkich warsztatów tematycznych jesteśmy w stanie przekazać wiedzę o najdawniejszych epokach i kształtować określone umiejętności i nawyki potrzebne w dalszym odbiorze sztuki. To właśnie świadomość przeszłości historycznej, własnych korzeni, początków twórczości czy innych przejawów sztuki staje się podstawą poczucia własnej kultury. W takim ujęciu powinniśmy próbować i wyjaśnić najmłodszemu pokoleniu znaczenie oraz sens ukryty w pozostawionych przedmiotach z przeszłości. Przekaz taki powinien być dokonany w jak najprostszy sposób. To właśnie archeologia jako nauka o najdawniejszych czasach daje możliwość obcowania z przeszłością. Opowiada o tym, co było, poprzez rekonstrukcje i przedmioty, które przetrwały do współczesności. Ważne jest, aby stworzyć odpowiednie warunki w postaci wystawy archeologicznej, na której zajęcia edukacyjne (warsztaty tematyczne) zostaną połączone z aktywnym udziałem uczestników, stanowiąc nierozdzielny całość. Jak pisze Romualda Pilitsidis: „ekspozycja umieszczona w muzeum wymaga, wręcz dopomina się odbiorcy, dzięki niemu ożywa i żyje w jego pamięci”⁶.

Odkrywanie początków kultury stwarza zatem przed archeologią ogromne możliwości wychowawcze. Archeologia jest taką dyscypliną naukową, która zajmuje się odkrywaniem oraz badaniem materialnych pozostałości po dawnych społeczeństwach i jest upoważniona do wyjaśniania rozmaitych zjawisk, jakie zachodziły w przeszłości⁷.

Jak już wspominałam, placówki muzealne, podejmując wszelkiego rodzaju działania propagujące archeologię, powinny stworzyć odpowiednio przygoto-

⁶ R. Pilitsidis, *Czy nadchodzi zmierzch muzealnictwa*, [w:] *Problemy Muzealnictwa*, „Głogowskie Zeszyty Naukowe”, (2006), t. 5, s. 61–77.

⁷ H. Mamzer, *Archeologia i dyskurs*, Poznań 2004.

wane zaplecze w postaci wystawy, na której wykorzystane zostaną wszelkiego rodzaju środki poruszające zmysły i wyobraźnię, jednocześnie powodując najwyższe estetyczne doznania podczas odkrywania i obcowania ze sztuką i kulturą.

Pojęcie przeszłości i kultury są niezwykle skomplikowane i trudne do zdefiniowania. Zdaniem niektórych badaczy nasza tożsamość może być świadomie wybrana, a dana identyfikacja zależy od uczestnictwa w grupie kulturowej⁸. Taką grupą kulturową może być ta, która świadomie będzie chciała uczestniczyć w życiu kulturalnym proponowanym przez placówki muzealne, a kulturę będzie można rozumieć jako rzeczywistość abstrakcyjno-zmysłową⁹ „dostępną” właśnie w muzeum. Wpływ na odbiór proponowanej i przekazywanej wiedzy na świadomość społeczną w danej dziedzinie jest ogromny. Instytucje muzealne dzięki swojej działalności służą społeczeństwu i wzbogacają zasoby kulturowe, które są niezwykle istotne dla rozwoju grup kulturowych¹⁰. Poprzez wystawienictwo i przekazywanie wiedzy „odbiorcom” tworzy się m.in. komunikacja społeczna, a opowieść o przeszłości poprzez archeologię powoduje podniesienie naszej świadomości historycznej.

Obecnie wszyscy jesteśmy spadkobiercami wyjątkowego dziedzictwa kulturowego. Odwoływanie się do historii podkreśla niezwykłą wartość i bogactwo kulturowe naszego kraju. Powinniśmy być dumni ze swojego pochodzenia i swojej kultury, wówczas będziemy posiadać wysoko rozwinięte poczucie przynależności do wspólnoty kulturowej. Opowiadając o swojej historii, uczymy się odczytywać przeszłość, by lepiej zrozumieć i odkrywać własne korzenie. Temu może służyć popularyzacja archeologii w placówkach muzealnych. Na zakończenie dodam tylko, że zgodnie z definicją muzeum – jako instytucją gromadzącą, konserwującą, opracowującą posiadane zbiory, ma za zadanie ich upowszechnianie i propagowanie wyników swoich badań społeczeństwu¹¹. Znając historię swojego kraju i tradycje, będziemy posiadać poczucie odpowiedniego miejsca na ziemi i odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe. Jak już pisali inni badacze, upowszechnianie archeologii ma ogromny wpływ m.in. na kształtowanie społecznej świadomości ochrony kultury¹², która jest źródłem tożsamości kulturowej danego narodu czy grupy. Dokonując próby popularyzacji archeologii poprzez wystawienictwo i zajęcia edukacyjne, kształtujemy wrażliwość estetyczną,

⁸ B. Werbart, *Kultura archeologiczna a tożsamość kulturowa*, [w:] *Archeologia w teorii i praktyce*, (red.) A. Buko, P. Urbańczyk, Warszawa 2000, s. 147–165.

⁹ M. Flis, *Etyczny wymiar tożsamości kulturowej*, [w:] *Etyczny wymiar tożsamości kulturowej. Studia z antropologii społecznej*, (red.) M. Flis, Kraków 2004, s. 11–24.

¹⁰ M. Iżewska, *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987, s. 673.

¹¹ M. Szymczak, *op. cit.*, s. 232.

¹² K. Zeidler, M. Trzeciński, *op. cit.*

która jest niezwykle istotna w dalszym odbiorze poznawczym zgromadzonych w muzeach zbiorów. To właśnie muzea poprzez spełnianie swojej społeczno-edukacyjnej roli poszukują świadomego odbiorcy, chcącego poznać i dalej przekazać ukrytą w muzeach wartość kulturową¹³.

Literatura

- **Flis Mariola**, *Etyczny wymiar tożsamości kulturowej*, [w:] *Etyczny wymiar tożsamości kulturowej. Studia z antropologii społecznej*, (red.) M. Flis, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2004, s. 11–24.
- **Gluziński Wojciech**, *U podstaw muzeologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1980.
- **Iżewska Maria**, *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987.
- **Kościelecki Paweł**, *Ty także możesz chronić zabytki archeologiczne*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Częstochowa-Toruń-Warszawa 2001.
- **Mamzer Henryk**, *Archeologia i dyskurs*, Wydawnictwo: Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Poznań 2004.
- **Pilitsidis Romualda**, *Czy nadchodzi zmierzch muzealnictwa*, [w:] *Problemy Muzealnictwa*, „Głogowskie Zeszyty Naukowe”, (2006), t. 5, s. 61–77.
- **Szymczak Mieczysław**, *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1982.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 3 pkt. 1 i 4.
- **Zeidler Kamil, Trzciński Maciej**, *Wykład prawa dla archeologów*, Oficyna a Wolters Kluwer Business, Warszawa 2009.
- **Werbart Bożena**, *Kultura archeologiczna a tożsamość kulturowa*, [w:] *Archeologia w teorii i praktyce*, (red.) A. Buko, P. Urbańczyk, Naukowa Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2000, s. 147–165.

Strony internetowe

- <http://www.zabytek.pl/idm,586,zabytki-archeologiczne.html> (data dostępu 03.10.2010).

¹³ W. Gluziński, *U podstaw muzeologii*, Warszawa 1980.

Summary

Beata Bielińska-Majewska

(District Museum in Toruń)

Forwarding the past – the role of archaeology in shaping of cultural awareness

The aim of the article is to outline the issue of promoting archaeology by means of the institution of museum; focusing on the problem of teaching about the earliest period of human presence on earth, the prehistory. It is in museum that such contact takes place, making it an institution of unique aesthetic-education quality. It is precisely in such places that we experience specific emotions discovering mysteries of outstanding artworks or interesting and often unique objects. The paper is an attempt to draw attention to the importance of propagation of archaeology. It is an important element of museums' role in shaping cultural awareness of recipients (focusing on the youngest generation) on the archaeological heritage of their country.

Archaeology being the science of ancient times, gives the possibility to commune with the past. By means of objects that have survived to our times and scientific reconstructions it talks about the past. Facts and information associated with presented archaeological objects are extremely important as these objects and their context are carriers of data from the past. Responsibility for the most legible transfer of information related to the history and culture, creates the need for cooperate with society, to form a legible cultural image of the past. To shape cultural awareness we should focus on the youngest audience and create widest possible access to a variety of educational activities. This requires the transferred information to be clear, interesting and fun, so that in the future the recipient will wanted to return for more knowledge. Teaching prehistory, we show how to read the past and how to better understand and explore ones own roots. Popularizing archaeology by means of exhibitions and educational activities we shape the aesthetic sensibility, which is extremely important in further reception of other museums collections. It is through the fulfilment of its social and educational role that museums search for a conscious consumer, who will want to learn and to pass on the cultural value acquired in museums.

(Translated by Maciej Majewski)